

ТРАДИЦІЇ І НОВАТОРСТВО ЖАНРУ РІЗДВЯНОГО ОПОВІДАННЯ У ТВОРІ А. КУРКОВА «ЗОЛОТІ НОЖИЦІ ТА ТРИ ПРИГОРШНІ СНІГУ»

Анотація: У статті розглянуто жанрово-структурні модифікації різдвяного оповідання в українській літературі ХХІ ст. На матеріалі оповідання А. Ю. Куркова «Золоті ножички та три пригоршні снігу» з'ясовано художні особливості твору, маркованого як різдвяний. Уточнено жанрову специфіку різдвяного оповідання, функціонування різдвяної образності, яка відіграла важливу роль у продовженні традиції календарної прози у сучасній українській літературі.

Ключові слова: Різдво, календарна проза, різдвяне оповідання, вертеп, А. Курков, різдвяне диво, ангел, гротеск, фантастика, іронія.

Різдво як одне з найбільших християнських свят вплинуло на формування окремого жанрового різновиду малого епосу – різдвяного оповідання. Витоки цього жанру у світовій літературній традиції дослідники пов'язують із календарною прозою, яка, в свою чергу, виникла на основі фольклорних жанрів оповідки, народної новели, анекдоту, казки, вертепної драми [7, с. 9].

До теми Різдва як часу, коли щасливо розв'язуються будь-які конфлікти і знаходиться місце диву, активно зверталися європейські романтики: Е. Т. А. Гофман у казці «Лускунчик і Мишачий король» (1816 р.), В. Жуковський у баладах «Людмила» (1808 р.) і «Світлана» (1815 р.), М. Гоголь у повісті «Ніч перед Різдвом» (1830 р.) та багато інших авторів.

Проте справжнім родоначальником жанру різдвяного оповідання в європейському літературознавстві називають англійця Ч. Діккенса. У середині ХІХ століття він написав кілька різдвяних повістей і став публікувати їх у грудневих номерах своїх журналів «Домашнє читання» і «Цілий рік». Цикл «Різдяні оповіді» Діккенса [«Різдяна пісня в прозі» (A Christmas Carol in Prose, 1843), «Дзвони» (The Chimes, 1844), «Цвіркун у запічку» (The Cricket on the Hearth, 1845), «Битва життя» (The Battle of Life, 1846), «Одержимий» (The Haunted Man, 1848)] – визначив основні постулати «різдяної філософії»: цінність людської душі, тема добра і зла, любові до дітей, духовного відродження людини завдяки диву Святвечора.

Досліджуючи витoki, історію та функції літературного різдвяного оповідання, Н. Шевчук констатує, що визначальними для нової жанрової ідентичності стали «Різдяні оповіді» Ч. Діккенса, у яких «використано художні можливості сакрального часу для глибшого розкриття соціальних механізмів історичної дійсності» [7, с.10]. Письменнику вдалося цей первісно «нереалістичний» жанр із його вірою в чудеса адаптувати для реалістичного письма. Зі святom Різдва у творах Діккенса поєднуються релігійні мотиви, пов'язані з ідеями сімейного щастя й подружніх відносин, із захистом знедолених, беззахисних і нужденних.

У «Різдяних оповідях» Діккенса було закладено формальні жанрові ознаки різдвяного оповідання, які виокремили його в жанрову одиницю: календарна приуроченість подвійного характеру (звернення подій до часу різдяних свят та приуроченість до них публікації твору), елементи фантастики, особлива композиція, яка співвідноситься зі схемою «хаос – диво – гармонія», та стилістична орієнтація на розмовну мову.

Зразки різдяної прози, представлені Ч. Діккенсом вплинули на формування різдяних жанрів у інших національних літературах.

У російській літературі традиція Діккенса була швидко прийнята і частково переосмислена тому, що ґрунт уже був підготований старовинними святочними оповіданнями та повістю М. В. Гоголя «Ніч перед Різдвом». Теоретик і практик святочного оповідання М. С. Лесков у творі «Перлове намисто» дав таке визначення цього жанру: «От святочного рассказа непременно требуется, чтобы он был приурочен к событиям святочного вечера – от Рождества до Крещения, чтобы он был сколь-нибудь фантастичен, имел какую-нибудь мораль, хоть вроде опровержения вредного предрассудка, и наконец – чтобы он оканчивался непременно весело... Святочный рассказ, находясь во всех его рамках, все-таки может видоизменяться и представлять любопытное разнообразие, отражая в себе и свое время, и нравы» [5, с. 306].

До жанру різдяного оповідання крім М. С. Лескова звертаються Ф. М. Достоєвський, Л. М. Толстой, А. П. Чехов, А. І. Купрін, Л. М. Андреев та багато інших письменників. Завдячуючи їх художнім відкриттям жанр різдяного оповідання став одним з найбільш популярних жанрів на рубежі віків.

Європейська «мода» на різдяне оповідання швидко захопила й українську літературу. Від середини ХІХ – початку ХХ ст. цей жанр активно освоюють Олена Пчілка, І. Франко, В. Стефаник, Леся Українка, С. Васильченко, Г. Хоткевич, Грицько Григоренко, М. Обачний та ін. Специфічно українським сегментом «різдяного» оповідання був помітно наголошений соціальний елемент і

опис злиднів українського села, який переходить у роздуми про диво народження чи воскресіння Божого Сина.

На початку ХХ ст. жанр «різдвяного» оповідання зазнає відчутних змін. Митців слова вже не влаштовує мета цих творів – розважити читача пригодами, що неодмінно щасливо закінчаться. Літератори вносять у стару форму нові проблеми, створюючи антисвяткові соціально-проблемні оповідання. Авторі не лише намагаються наповнити «різдвяне» оповідання новим змістом, перенести ближче до сучасної людини, зберігаючи звичні рамки святкової історії, а й ідейно-емоційно і естетично трансформують саму жанрову структуру, все далі відходячи від традиційної форми.

Поглиблення змістовності різдвяного оповідання спричинило появу ряду його модифікацій: ідилія («Забавний вечір», «Три ялинки» Олени Пчілки, «Різдво під Хрестом полудневим» М. П. Косач), антиидилія («Чад», «Збентежена вечеря» Олени Пчілки), тюремне («Лист. Політичним арештантам-мужикам на Святвечір» В. Стефаніка), соціально-психологічне («Заробок на свята» О. Маковея, «Святий вечір» В. Стефаніка, «Морозенко» Панаса Мирного), побутово-психологічне («Різдвяний вечір» Г. Хоткевича, «Відьма» С. Васильченка), анекдотичне («В хуртовину» С. Васильченка. «Страшна ніч» М. Левицького).

У радянський період різдвяне оповідання з ідеологічних причин було забуте, але наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття років цей жанр переживає своє друге народження. 2006 року видавництво «Свічадо» (Львів) започаткувало серію «Різдвяна антологія», в якій вийшли збірки «Різдвяна ніч», «Казки Різдвяного ангела», «Перед Божими яслами», «Святий вечір», «Зимові історії для дітей». Це перша спроба зібрати різдвяну прозу українських митців від ХІХ до ХХІ ст. У 2013 році у видавництві «Старого Лева» вийшла збірка «13 різдвяних історій». До неї ввійшли оповідання сучасних українських авторів: С. Жадана, І. Карпи, М. Савки, Л. Денисенко, С. Андрухович, А. Куркова та інших. У 2016 р. побачила світ збірка оповідань Львівського жіночого клубу «Львів. Смаколики. Різдво». Публікації творів талановитих письменників напередодні Різдва дозволяють констатувати відродження й подальший розвиток в українській літературі різдвяного оповідання.

Дослідженням цього жанру календарної прози займалися українські й зарубіжні учені О. Душечкіна [1], О. Приймачук [6], Н. Шевчук [7], С. Ленська [4] та інші науковці. У своїх дослідженнях вони розглядають різдвяні оповідання створені у ХІХ та ХХ століття, багато з яких вже стали класикою жанру. Сучасне різдвяне оповідання є практично недослідженим, окрім статті Г. Є. Шовкопляс, у котрій розглядається постать ангела у різдвяних оповіданнях А. Куркова, С. Жадана та С. Андрухович [8].

Саме тому метою нашої розвідки стало визначення традицій та новаторства у різдвяному оповіданні Андрія Куркова «Золоті ножиці та три пригошні снігу».

Андрій Курков – найвідоміший український письменник за кордоном. Хоча він пише російською мовою та часто подорожує, митець ідентифікується як український письменник.

У творчості Куркова – і впізнавані мотиви сучасної наукової фантастики, і антиутопія, і містичний трилер, і детектив, і постмодерн. Втім, спроби укласти його твори в певні і традиційні жанрові рамки, свідомо приречені. Однак вірність фантастиці автор зберігає протягом усієї творчості. Її особливості полягають в поєднанні буденного і повсякденного з ірраціональним, абсурдним і містичним, іронії – з чорним гумором і сюрреалізмом. Жанровий і тематичний «коктейль», приготований письменником, поєднується з точною простотою і виразністю мови, яка змушує згадати Е. Хемінгуей, а тому його твори залишаються доступні сприйняттю самого невибагливого читача.

Оповідання «Золоті ножиці та три пригоршні снігу» було написано 21 січня 2003 року, а надруковане у збірці «Улюблена пісня космополіта» (2005 р.) разом з двома іншими різдвяними оповіданнями [3].

Друге оповідання письменник назвав «Різдвяний сюрприз», а третє – «Моя улюблена різниця», вказавши у підзаголовку на його жанр: «різдвяне оповідання» [3, с. 315]. Кульмінаційні події оповідей відбуваються під час Різдва, наповнюючи центральний мотив різдвяних текстів – мотив дива – новим змістом. Головне диво творів – загальнолюдське єднання, перехід героїв на новий духовний рівень.

Оповідання «Золоті ножиці та три пригоршні снігу» Курков не визначає як різдвяне. Але вже сама назва налаштовує читача на очікування загадкового і чарівного. І автор виправдовує ці надії, зберігаючи темпоральну маркованість різдвяного оповідання – події твору відбуваються у Різдвяну ніч, коли весь світ очікує народження Христа.

У одному оповіданні автор об'єднує дві історії, пов'язуючи їх мотивами дарування та дива. Курков при цьому звертається до традицій вертепу, а саме до використання двох рівнів у вертепній скриньці. Як відомо, два рівні символізували опозицію земного життя і біблійно-символічного буття. Відповідно перед глядачами розгорталась подвійна історія: на верхньому рівні оповідалося про народження Ісуса Христа, а на нижньому – про буденне існування простих людей.

Курков у буквальному розумінні створює два рівні у своїй оповіді. Герої першої історії – молоде подружжя Іван і Марія, які очікують первістка, вирішують зустріти свято Різдва на дирижаблі на рівні 2004 метрів над Києвом. Саме тут, у ніч перед Різдвом, Марія народжує свого сина – Михай-

лика і для неї ця летюча веранда стає Раєм, «особенным, зимним, снежным и нежным» [2, с. 291].

Інша історія відбувається на землі, у лісі під Житомиром у хатині лісника-пенсіонера. Син, якого батько так очікував на свята, залишив хворому старому п'ятирічну внучку Аліну, дві сумки з продуктами, а сам з дружиною поїхав до Єгипту, «чтобы отдохнуть, как следует и без детей» [2, с. 282]. А старий, який вже думав, що не доживе до Різдва, тримається з останніх сил, щоб не налякати дитину: «Ты не бойся, я при тебе умирать не буду. Неудобно перед детьми умирать. Я умру тихонечко потом, когда тебя заберут» [2, с. 283]. Він і розповідає Алісі, що врятувати його може лише відвар із квітів підсніжників. У народі їх називають «квітами надії», але зимою вони не цвітуть.

І ці дві родини об'єднує диво різдвяної ночі, пов'язане з появою ангелів, які прилітають до Маші, щоб допомогти їй народити руде немовля: «Ваня открыл дверь. В нее вошли легко и беззвучно два ангела в белых костюмах и белых остроносых туфлях. За их спинами выглядывали коротенькие белоснежные крылышки» [2, с. 291].

Постать ангела найчастіше пов'язують зі святом Різдва як в усній, так і в літературній традиції. Але у Куркова образи ангелів набувають нових ознак. Вони зображені в душі постмодерної гри, іронії та гротеску, яка неприйнятна для різдвяного оповідання у його класичних зразках. Вбрані у білі костюми ангели нагадують Івану «рекламу то ли «Версаче», то ли «Гуччи» из глянцевого мужского журнала» [2, с. 291]. Вони мають при собі білі мобільні телефони, через які і отримують відомості про місце, де потрібна їх допомога: «В кабине дирижабля вдруг заиграла рождественская мелодия «тихая ночь». Звуки были сладкие, словно долетали из музыкальной шкатулки, наполненной конфетами. Первый ангел вытащил из кармана пиджака белый мобильный телефон. Поднес к уху. – Да, да. Сейчас будем. Посмотрел на своего соангела. – Нас ждут в самолете Киев-Берлин» [2, с. 296]. Дослідниця Г. Шовкопляс вважає, що «солодка мелодія ангельського мобільного має явне голлівудське походження» [8, с. 195].

Але крім білого вбрання та мобільних телефонів, у ангелів ще є й золоті ножиці, якими вони перерізають пуповину новонародженому і залишають їх дитині у подарунок. Саме вони є символом Божої допомоги при народженні нового життя та Божого благословення малюку на довге, світле і щасливе майбутнє. Три пригоршні снігу, якими

ангели омивають малюка виконують у оповіданні сакральну функцію хрещення. Таким чином, ангели сприймаються як свідки народження людини і Божі помічники, що знімає іронію і змінюється на серйозність та вдячність.

Ці почуття ще більше посилюються, коли ангел обережно, неначе живе створіння відпускає з дирижабля плаценту породілі, пояснюючи: «Это тесто жизни. Вы все из него слеплены!» [2, с. 293]. Яскраво-рожева куля плаценти опустилася в ліс під Житомиром біля хатинки лісника. Вона розтопила сніг і утворила посеред зимового лісу весняну поляну з підсніжниками. Відвар квітів, зібраних Алісою, повернув старому лісникові здоров'я і подарував життя: «Боже мой, – выдохнул он, повернувшись к Алисе. Глаза его горели молодостью, благодарностью и удивлением» [2, с. 297].

Два рівні оповіді, дві історії народження поєднані не лише мотивом дива, мотивом дитини-спасителя, мотивом дарування. У них є ще один спільний мотив – мотив дому та сімейного затишку. Так в ілюмінаторах дирижабля «светился домашний желтоватый свет» [2, с.286], а дівчинка милується «квадратным окошком, в котором горел домашний, похожий на яичный желток, свет» [2, с.295].

На протязі всього оповідання автор зберігає святкову та піднесену атмосферу Різдва: «настроенное у всех, как и у снега, было радостное. Мир предвкушал Рождество» [2, с. 284], «заиграла рождественская мелодия «тихая ночь» [2, с. 295], «Бог подарки с неба сбросил» [2, с. 294], і завершує фразою, яка переконує читача у можливості здійснення для сучасної людини різдвяного дива: «Рождественская ночь осталась, и длилась до самого утра, осыпая землю снегом и счастьем» [2, с. 298].

Можна зробити висновок, що сакральне значення Різдва як одного з найбільших християнських свят постійно надихало творчу яву письменників. Проте у новій українській літературі жанр різдвяного оповідання набуває нових рис. Дослідження оповідання А. Куркова «Золоті ножиці та пригоршні снігу» засвідчило, що автор продовжує традиції англійського різдвяного оповідання та використовує принципи українського вертепу, казки, легенди; парадоксально поєднує піднесене і низьке, традиційне і надсучасне, реальне і містичне, іронічне і зворушливе. Своєрідність різдвяних оповідань А. Куркова демонструють актуальність творів цього жанру та подальші перспективи їхнього розвитку в українській літературі XXI століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Душечкина Е.В. Русский святочный рассказ: становление жанра / Елена Душечкина – Санкт-Петербург: СПбГУ, 1995. – 256 с.
2. Курков А. Ю. Золотые ножницы и три пригоршни снега / Андрей Курков // Курков А. Ю. Неполное собрание сочинений. – К.: Альперпрес, 2005. – Т.5: Любимая песнь космополита. – С. 279-299.
3. Курков А. Ю. Моя любимая разница / Андрей Курков // Курков А. Ю. Неполное собрание сочинений. – К.: Альперпрес, 2005. – Т.5: Любимая песнь космополита. – С. 315.

4. Ленська С. Трансформація різдвяної семантики як засіб художнього моделювання антисвіту в українській малій прозі ХХ ст. / Світлана Ленська // Філологічний дискурс, 2016. – Вип. 3. – С. 59-70.
5. Лесков Н. Жемчужное ожерелье / Николай Лесков // Дары волхвов. История накануне чуда: сборник / Чарльз Диккенс и др. – Харьков: Книжный Клуб «Клуб Семейного Досуга», 2008. – С. 305-323.
6. Приймачук О. Міфопоетика різдвяних оповідань: (Чарльз Діккенс і українська література) / Ольга Приймачук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Літературознавство / [редкол.: М. Ткачук, Р. Гром'як, О. Куца [та ін.]. – Тернопіль, 2012. – Вип. 34. – С. 298–309.
7. Шевчук Н.В. «Різдвяні оповіді» Ч. Діккенса у хронотопно-типологічних зв'язках: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн» / Наталія Шевчук. – Львів, 2001. – 20 с.
8. Шовкопляс Г. Є. Функціональна атрибутивність ознак постаті ангела в сучасному різдвяному оповіданні / Галина Шовкопляс // Літературний процес: методологія, імена, тенденції: Зб. наук пр. №12. – Київ: Київ. ун.-т ім. Б. Грінченка, 2010. – С. 193-196.

Marta Demchuk

Traditions and innovation of the christmas narrative genre in the work of A. Kurkov "Golden scissors and three handfuls of snow"

Annotation. The article examines the genre-structural modifications of the Christmas narrative in the Ukrainian literature in the XXI century. Based on the material of the little-studied story "Golden Scissors and Three Handy Snow" by A. Kurkov are outlined the artistic features of the work, designated as Christmas. The genre specificity of the Christmas history, the functioning of the Christmas imagery, which played an important role in the continuation of the traditions of calendar prose in contemporary Ukrainian literature, was specified.

Key words. Christmas, calendar prose, Christmas story, vertep, A. Kurkov, Christmas miracle, angel, grotesque, fantasy, irony.

Одержано 16.03.2018 р.

© Демчик М., 2018